

Miért emlékezünk?*

Amikor a mindennapi köznyelvben az emlékeinkről beszélünk, olyan múltbeli események felidézésére utalunk, amelyeket saját magunk tapasztaltunk meg. A kognitív pszichológiában az emlékek ilyen megnyilvánulását epizodikus emlékezetnek nevezik. Az epizodikus emlékezet megkülönböztethető más pszichológiai jelenségektől, amelyek ugyancsak múltbeli történések jelenbeli hatásait tükrözik (ilyenek a tanulás, a megszerzett tudás, a szemantikus és az ön-életrajzi emlékezet különböző példái, a dolgok „ismerőssége” stb.), de hiányoznak azok a további ismerveik, amiket a múltra való emlékezés valódi aktusától meg szoktunk követelni. Az epizodikus emlék tartalma szerint egy múltbeli eseményt reprezentál, felidézése pedig mintegy részleges újraélése annak, mi történt velünk vagy minek voltunk tanúi egy bizonyos helyen és egy bizonyos időpontban (*what-when-where*, „mit-mikor-hol” információ). Az ilyen emlékek sokszor élénken észlelés jellegűek, téri és idői kiterjedésük van, és első személyű perspektívából ábrázolódnak. Az emlékezés ezen fenomenológiai aspektusainak együttesét nevezte Tulving (1983) *autonoézis*nek, amely azt az érzést fejezi ki, hogy a felidézett emlék forrása egy saját korábbi személyesen átélt tapasztalat, amelyet az emlékező az esemény résztvevőjeként vagy tanújaként szerzett (azaz nem mástól kapott információ és nem is a képzelet szüleménye). Az epizodikus emlékezet jellegzetesen *autonoetikus* fenomenológiája azzal is együtt jár, hogy amikor emlékszünk, nem pusztán felidézünk egy múltbeli eseményt, hanem tudatában vagyunk annak is, hogy éppen ezt tesszük. Az epizodikus emlékezet tehát *metareprezentációs* természetű, minthogy az emlék *reprezentációs* természetét, sőt a tartalom forrását is reprezentáljuk felidézéskor (ezt a jelenséget nevezik néha *metamemóriának*). Amikor tehát valaki azt mondja, hogy „Emlékszem a tegnapi vacsorára a Pilvaxban”, akkor azt állítja, hogy [1] egy mentális *reprezentációja* van arról, hogy mi történt egy bizonyos időpontban

* Köszönöm Király Ildikónak és Pléh Csabának az esszé egy korábbi változatához fűzött megjegyzéseit. Az itt vázolt gondolatok Johannes Mahrral közös munkánkból származnak, de a felelősség a cikk tartalmáért csak engem terhel.

egy bizonyos helyen, hogy [2] az ebben a reprezentációban foglalt információ saját korábbi észleléséből származik, és hogy [3] számára a reprezentáció tartalmát (1) az információ forrása (2) hitelesíti.

Az epizodikus emlékek fent leírt sajátosságai alapozzák meg nem csak az emlékezet működéséről alkotott hétköznapi, intuitív elméletünket, de az emlékezés számos filozófiai megközelítését is. Ebben az intuitív emlékezetelméletben az emlék egy reprezentáció („emléknyom”), amely szemantikai és oksági kapcsolatban van az általa reprezentált múltbeli eseménnyel. Az oksági kapcsolatot egyrészt az észlelés teremti meg, amely az esemény időpontjában rögzíti (azaz reprezentálja) a történetet, másrészt azok a mentális és/vagy fiziológiai tényezők, amelyek híven megőrzik ezt a reprezentációt és elérhetővé teszik a későbbi felidézés számára. A szemantikai megfelelést az esemény és reprezentációja között ugyancsak az észlelés folyamatai biztosítják, ezért az, hogy egy emléknyom mennyire felel meg a valós múltbeli történéseknek, elsősorban attól függ, milyen pontos volt az észlelés, ami azt létrehozta. Episztemológiai szempontból tehát intuitív emlékezetelméletünkben az emlék megbízhatósága az észlelés megbízhatóságából vezetődik le. Ha egy emlékem részletei a múltbeli esemény közvetlen észleléséből erednek, akkor azokban annyira lehetek biztos, mint amennyire abban, hogy amit látok, az valóban előttem van. Az intuitív emlékezetelméletben tehát az epizodikus emlékezet veridikus információt ad számunkra arról, mi történt egy bizonyos időpontban a múltban; sőt, az a funkciója, hogy ilyen információkkal lásson el minket.

Az epizodikus emlékezet ilyen intuitív értelmezésével legalább két probléma van; az egyik elméleti, a másik empirikus jellegű. Az elméleti probléma az, hogy nem világos, miért autooetikus az epizodikus emlékezetünk. Miért szükséges, hogy tudjuk, hogy emlékezünk, amikor emlékezünk? Miért nem szolgáltatja az emlékezet a múltbeli eseményről szóló információt ugyanolyan közvetlenül számunkra, ahogy az észlelés teszi azt a jelenbeli információkkal? Amikor észlelünk, általában nem vagyunk tudatában, hogy észlelünk (noha ez néha tudatosítható); az észlelés normálisan nem metareprezentációs természetű, és az észlelt információ egyszerűen csak adott számunkra. Ha az emlékezet tartalmának episztemológiai igazolása ugyanonnan ered, mint az észlelésé, az hasonlóan közvetlenül adott lehetne számunkra — megjelölve természetesen, hogy a reprezentáció egy múltbeli eseményt idéz, ugyanúgy, ahogy az észlelés is kijelöli az észlelet tárgyának térbeli helyét (előttem karnyújtásnyira) vagy az érzékszervi modalitást, ahonnan az észlelet származik (hallom, hogy sír). De nemcsak az észlelés, hanem a szemantikus emlékezet sem autooetikus természetű; ismereteink egyszerűen adottak számunkra anélkül, hogy tudatában lennénk annak, hogy mit tudunk, és anélkül, hogy valami még külön igazolná e tudás érvényességét. Tyler Burge (1993) megfogalmazásában a különbség itt az, hogy szemantikus emlékezetünk episztemikusan megőrző (*epistemically preservative*), míg epizodikus emlékezetünk episztemikusan alátámasztott (*epistemically generative*) jel-

legű. E különbségtétel azt fejezi ki, hogy míg tudásunk (és észlelésünk) megőrzi az információ eredeti igazolását és ezért nem igényel újabb pecsétet, epizodikus emlékezetünk hoz magával egy bizonyítványt (az információ forrását autooézis alakjában), amely érvényesíti a tartalmát. Epizodikus emlékeink tehát nem csak információt szolgáltatnak nekünk a múltból, de autooetikus természetük még egy indokot (*reason*) is kínál ahhoz, hogy az információ tartalmát igaznak fogadjuk el („ott voltam, láttam, mi történt, tehát jó indokom van arra, hogy igaznak tekintsem, hogy valóban így történt”). Az észlelés és a szemantikus emlékezet használatának jelenségei azt mutatják, hogy ismereteink érvényességébe vetett hitünknek nem feltétlen kelléke a magukkal hordozott igazolás. Ez igaz akkor is, ha egyedi múltbeli eseményekre vonatkozó ismeretekről van szó: bármilyen részletes tudással is rendelkezünk a Bastille ostromáról, annak felidézése még nem lesz autooetikus természetű, és általában azt se fogja tartalmazni, hogyan jutottunk e tudáshoz. Mi teszi tehát epizodikus emlékeink számára szükségessé, hogy magukkal hordozzák forrásukat és igazolásukat?

A másik probléma az epizodikus emlékezet közkeletű értelmezésével az, hogy az elmúlt évtizedekben sok-sok kutatás és jelentős mennyiségű bizonyíték mutatja, hogy emlékezetünk messze nem olyan pontos, mint azt feltételezzük, és ezért nem szolgáltathatja azt a fajta bizonyos tudást a múltból, amit elvárunk tőle. Legalább Bartlett (1932/1985) óta tudjuk, hogy epizodikus emlékezetünk konstruktív: egy-egy emlék felidézése csak részben (sőt, néha egyáltalán nem) támaszkodik az esemény időpontjában észlelt és tárolt információkra, viszont sokat kölcsönöz szemantikus emlékezetünktől és nagyban befolyásolják a felidézett események óta átélt más élmények is. Epizodikus emlékeink felidézésében részben ugyanazok a neuropszichológiai mechanizmusok vesznek részt, amelyek képzeleteink létrehozásában és jövőre vonatkozó terveink megalkotásában is szerepet játszanak. Ezek az „epizodikus konstrukciós” mechanizmusok, amelyek a hippokampusz és az azt körülvevő agyterületek működéséhez köthetők, esemény-reprezentációkat hoznak létre, amelyeknek térbeli és időbeli szerkezete, sőt sokszor narratív struktúrája is van. Hogy egy ily módon konstruált epizód emlék, képzelet, terv vagy másféle konstruktum-e, azt nem elsősorban a tartalma, azaz nem az általa reprezentált esemény részletei határozzák meg, hanem az, hogy mit tekintünk a reprezentáció forrásának (egy korábbi észleletet vagy mondjuk egy fikció létrehozásának szándékát) és funkciójának (a múlt felidézését, avagy mondjuk egy jövőbeli eseményre való felkészülést). A felidézett emlék tartalmának konstrukciójához ugyanis minden esetben ugyanúgy hozzájárul az adott eseménnytípusra vonatkozó általános tudásunk, mint képzeletünk alkotásaihoz. Mi több, az adott eseményről a felidézést megelőzően kialakított vélekedéseink (*beliefs*) is befolyásolják az emlék tartalmát. Számos emlékezeti kutatás találta azt, hogy amennyiben embereket félrevezetnek arról, mit is kellene felidézzenek (ez lehet akár saját korábbi véleményük is), vagy ha erősen motiváltak abban, hogy higgyenek a múlt egy eseményének egy bizonyos

verziójában, akkor a felidézett emlék tartalma ehhez az előzetes vélekedéshez vagy motivációhoz fog igazodni. Az, hogy a felidézett emlék részletei inkább igazolják, mintsem hogy cáfolnák az egyén múltból alkotott vélekedéseit, nehezen összeegyeztethető az epizodikus emlékezetnek azzal az elvárt funkciójával, hogy a múltból alkotott vélekedéseket hitelesítse. Hogy így legyen, ahhoz a vélekedéseinknek kellene az emlékeinkhez igazodnia, nem pedig fordítva. Mindez persze nem jelenti azt, hogy emlékeink tökéletesen légből kapottak; tartalmuk legtöbbször (legalább részben) megfelel a múltban történeteknek. De az epizodikus emlékezet konstrukciós természete és e konstrukciónak a külső befolyásokra való érzékenysége kétségesé teszi azt a szerepet, amit intuitív elméleteink az emlékezetnek tulajdonítanak a múlt egyes eseményeire vonatkozó veridikus ismeretek nyújtásában.

Johannes Mahr kollegámmal kidolgoztuk az epizodikus emlékezet egy új elméleti megközelítését, amely nemcsak az emlékezés fenti fűrsaságaira ad magyarázatot, hanem azt is segít megérteni, miért valljuk mindannyian annak ellenére a fentebb vázolt intuitív emlékezetelmélet valamilyen változatát, hogy az nem tükrözheti híven az emlékezet valódi működését. Részletes érveinket két hosszabb cikkünk tartalmazza (Mahr–Csibra 2018; megjelenés előtt), de megtalálhatók Mahr nyilvánosan elérhető doktori disszertációjában is (Mahr 2019). Ebben az esszében csak az elmélet vázlatát ismertetem.

I. MIRE VALÓ AZ EPIZODIKUS EMLÉKEZET?

Mint láttuk, a magyarázat, miszerint az emlékezés funkciója az volna, hogy érvényes ismereteket szolgáltatson a velünk vagy jelenlétünkben történt múltbeli eseményekről, megbukik a megbízhatóság tesztjén, elsősorban a felidézett emlékek konstruált jellege miatt. Az epizodikus emlékezet funkciójának legnépszerűbb jelenkori elmélete viszont pontosan erre a konstrukciós jellegre alapoz. A „mentális időutazás” (*mental time travel*) elméleti keretében az epizodikus emlékezet tulajdonképpen a jövőre vonatkozó tervezési képességeink (szerencsés) mellékterméke (Suddendorf–Corballis 2007). Ezen elmélet szerint az epizodikus konstrukciós mechanizmusok azért alakultak ki az emberi faj evolúciója folyamán, hogy a világ egyes jövőbeli, tehát nem aktuális állapotait és eseményeit elménkben reprezentálhassuk és összehasonlíthassuk. Ez a képesség alapvető fontosságú cselekvéseink intelligens és hatékony tervezéséhez, különösen hosszú távon. Az így megalkotott reprezentációk hipotetikusak és tényellentétesek, van belső téri és idői szerkezetük, és egy további mechanizmus helyezi el őket egy abszolút idői tengelyen a jelenhez képest előre. Ebből a nézőpontból az epizodikus emlékezet pusztán egy specifikus további alkalmazása annak a képességünknek, hogy epizodikus konstrukcióinkat egy valós időponthoz, ez esetben egy múltbeli időponthoz rendeljük.

A mentális időutazás elmélete jól kezeli azt a dilemmát, hogy első látásra úgy tűnik, evolúciós szempontból nincs sok értelme a múlttal foglalkoznunk vagy azt reprezentálnunk; génjeink fennmaradása szempontjából csak a jelenben végzett és a jövőben tervezett cselekvéseink számítanak. A kérdésre, hogy miért reprezentáljuk egyáltalán a múlt egyes eseményeit, azonban nem az az egyetlen lehetséges válasz, hogy ez a jelenség tulajdonképpen csak egy melléktermék, nincs is saját funkciója. (Ennek az esszének a végén megpróbálok egy másik választ adni arra a kérdésre, hogy mi haszna van a múlt reprezentációjának.) A mentális időutazás elmélete azt is jól megmagyarázza, miért konstruktív az epizodikus emlékezet: azért, mert egy alapvetően konstrukciós célú mechanizmus mellékterméke. Azt azonban nem magyarázza meg, hogyan lehetséges, hogy emlékezetünk sokszor mégiscsak igaz információt szolgáltat nekünk a múlt eseményeiről; egy pusztán konstrukciós mechanizmus csak véletlenül eredményezhet olyan reprezentációt, amely jól illik a múlt valamely eseményére. És minthogy a jövőre vonatkozó gondolataink nem feltétlenül autooetikusak, a mentális időutazás elmélete pontosan az epizodikus emlékezet legfontosabb sajátosságára nem nyújt magyarázatot.

Egy másik elméleti keret, amely az epizodikus emlékezetet nem mellékterméknek, hanem fontos funkcióval rendelkező kognitív mechanizmusnak tekinti, magyarázatot ad az autooézisre, de figyelmen kívül hagyja az emlékezet konstruktivitását (Klein–Cosmides–Tooby–Chance 2002). Általános ismereteink egyrészt a tapasztalatainkból leszűrt következtetésekből, másrészt a másoktól kapott információkból származnak. Ezen ismeretek érvényessége azonban múlik tehát, mennyire voltak tapasztalataink, az azokból általánosított konklúziók, vagy a másoktól szerzett ismeretek megbízhatók. Ha nem őrizzük meg egy ismeretünk forrását, nem vagyunk képesek azt korrigálni, amennyiben a forrás hitelességét kétségbe vonó információt kapunk. Ilyen információ lehet a kommunikátor megbízhatatlansága (egy híroldalról kiderül, hogy hamis híreket közöl), bizonyos konklúzióink helyességének megkérdőjeleződése (két különböző személyt azonosnak gondoltunk) vagy észlelési hibánk felismerése (félreértettünk egy velünk közölt információt). A hibás forrásból származó konklúziókat újra kell értékelni – ezt azonban csak akkor tehetjük meg, ha ezen ismeretek forrása epizodikus emlékként hozzáférhető.

Emlékeinket valóban használjuk ilyen célra. Mi több, egy vizsgálatunkban azt találtuk, hogy már hároméves gyerekek is újraértékelik a másoknak tulajdonított vélekedéseket, ha kiderül, hogy azok tulajdonításakor tévedhettek (Király–Oláh–Csibra–Kovács 2018). Ebben az értelmezési keretben az autooézis annak a ténynek a fenomenológiai megnyilvánulása, hogy egy vélekedésünk vagy ismeretünk mentális aktivációja egyben a forrás felidézését, azaz egy epizodikus emlék reprezentációját is eredményezi. Kétséges azonban, hogy ez lenne az epizodikus emlékezet fő funkciója, hiszen általános ismereteink és vélekedéseink forrása szinte soha nem felidézhető, még akkor sem, ha egy bizonyos

múltbeli eseményre vonatkoznak (honnan tudom, hogy mi történt a Bastille ostrománál?). A kivételt itt azok a vélekedések képezik, amelyek olyan múltbeli események megtörténteire vonatkoznak, amelyeknek tanúi voltunk. Azonban, mint láttuk, a múltbeli események felidézését az azokról alkotott vélekedéseink is erősen befolyásolják: sokszor nem vélekedéseinket igazítjuk a forrás hitelességéhez, hanem a forrást (azaz emlékeinket) alakítjuk úgy, hogy a következőként elvárt vélekedést igazolja. Konstruktív természete miatt tehát nem valószínű, hogy emlékezetünk betölthetné azt a vélekedés-karbantartó episztemikus funkciót, amit ez az elmélet szán neki.

Egy további magyarázat az epizodikus emlékezet konstruktív és autooetiikus természetét egyszerűen kívánja értelmezni, mégpedig egy olyan a funkcionális keretben, amely tulajdonképpen megegyezik intuitív emlékezetelméletünkkel. Michaelian (2012) abból indul ki, hogy az agyunkban tárolt emléknymok hézagosak, töredezetek és esetlegesek, és ezért teljesen pontos eseményfelidézés nem lehetséges. A konstrukciós mechanizmusok feladata az, hogy a hozzáférhető anyagból egy koherens emlékképet alkossanak felidézéskor, esetleg kiegészítve azt a szemantikus emlékezet által szolgáltatott általános ismeretekkel. Ez a rekonstrukciós munka azonban nem lehet parttalan, mert túl sok hozzáadás hiteltelenítené az emlékezést, melynek célja az, hogy érvényes adatokat szolgáltatasson nekünk a múltból. Ezért tehát egy további mechanizmus ellenőrzi a konstrukciós erőfeszítést, amely azt hivatott követni és számunkra jelezni, mi az a felidézett eseményből, ami valóban az eredeti észlelés maradványaiból származik, és mi az, ami további színezés. Ezek a forrásmonitorozó folyamatok (Johnson–Raye 1981) tehát megkísérlik elválasztani az ocsút a búzától, és mintegy episztemikus őrként felügyelik az emlék megbízhatóságát. Emlékezetünk hibái és esendőségei arra utalnak, hogy ezek a mechanizmusok nem működnek teljesen tökéletesen: kognitív pszichológusok és csalafinta ügyvédek kicselezhetik az éberségüket. Ugyanakkor az a tény, hogy felidézésünk általában megbízható, azt mutatja, hogy jól végzik a dolgukat; nélkülük csak konfabulálnánk.

Ebben az elméleti keretben az autooézis a forrásmonitorozó mechanizmusok fenomenológiai megfelelője, és azt jelzi nekünk, hogy az emlék átment az ellenőrző szűrőn, és ezért annak tartalma valóban a múltbeli tapasztalatból eredeztethető. Az azonban nem világos, hogy az evolúció miért egy új ellenőrző mechanizmus beépítésével próbálná biztosítani emlékeink megbízhatóságát, ahelyett, hogy az emléknymok jobb tárolását fejlesztené. Észlelő rendszereink se azért megbízhatóak, mert állandó felügyelet alatt állnak, hanem azért, mert olyan mechanizmusokat alkalmaznak, amelyek elegendően pontos információt szolgáltatnak a környezetünkről. Általában is, miért bíznánk meg jobban az ellenőrző mechanizmus, mint az ellenőrzött folyamat hibamentességében? Ha csak egy reflexiós mechanizmus biztosíthatja a múltból alkotott vélekedéseink megbízhatóságát, akkor egy végtelen regresszióba kerülhetünk, hiszen mi biztosítja magának a reflexiós mechanizmusnak a megbízhatóságát (Kornblith 2012)?

És idézzük fel megint, hogy ha emlékezetünk esendősége a forrásmonitorozás tökéletlenségének következménye, akkor nehéz megmagyarázni, hogy tévedéseink miért nem véletlenszerűek, vagyis hogy emlékeink miért hajlamosak inkább alátámasztani azt, amiben hinni akarunk, mintsem hogy annak ellentmondjanak.

II. AZ EPIZODIKUS EMLÉKEZET KOMMUNIKÁCIÓS FUNKCIÓJA

Az epizodikus emlékezet sajátosságainak magyarázatára általunk kidolgozott elmélet is funkcionális természetű; azt kísérli meg értelmezni, milyen célt szolgálnak annak mechanizmusai. Abból indulunk ki, hogy egy epizodikus emlék jó indokot szolgáltat arra, hogy higgyünk nemcsak abban, hogy egy bizonyos esemény valóban megtörtént, hanem abban is, hogy úgy történt meg, ahogyan azt felidézzük. De miért kell mindehhez az indokot magát is reprezentálni, ha más típusú vélekedéseinkhez ez általában nem szükséges? A válasz megtalálásában az segíthet, ha megfontoljuk, milyen esetekben szükséges, hogy más típusú vélekedéseinket indokokkal is alátámasszuk. Ilyen eset az, amikor egy vélekedésünket nem azért aktiváljuk, hogy abból következtetéseket vonjunk le, annak alapján valamilyen döntést hozzunk vagy valamilyen cselekvést végezzünk, hanem azért, hogy valaki másnak e vélekedést kommunikáljuk. Az ilyen kommunikáció célja az, hogy a megcélzott személy is igaznak fogadja el a vélekedést. Ehhez általában elegendő, hogy hallja és megérti a közlésünket – de nem mindig. Ha egymás közléseit mindig minden kétely nélkül elfogadnánk, kitennénk magunkat annak, hogy kihasználjanak; a kommunikátor olyan vélekedéseket ültethetne el elménkben, amelyek az ő hasznát szolgálnák akár a mi érdekeink ellenében is. Ezért az emberekben különféle episztemikus éberségi mechanizmusok (*epistemic vigilance mechanisms*) működnek, amelyek, ha szükséges, vizsgálat alá veszik a közölt vélekedés tartalmát és forrását, mielőtt annak igazságát elfogadnák (Sperber és mtsai 2010). Ha biztosítani akarjuk, hogy a kommunikációval megcélzott személy elfogadja egy állításunkat, kiegészíthetjük azt olyan érvekkel, amelyek az illető éberségi mechanizmusainak is elegendő indokot szolgáltatnak az állítás igazságtartalmának igazolására. De még ha ezeket az érveket nem is hangoztatjuk, akkor is fel kell készülnünk arra, hogy ha állításunkban kételkedne a hallgatóság („Miből gondolod, hogy...”), azt meg tudjuk indokolni. A kommunikációs helyzet tehát éppen egy olyan eset, amikor nem elegendő az, ha az állításaink tartalmát alkotó vélekedéseink igazában jó okkal hiszünk, hanem az azokat alátámasztó indokok előhívására is szükség lehet.

Az epizodikus emlékezetre vonatkoztatva ebből az következik, hogy ha az emlékezés ténye maga jó indokot szolgáltat nekünk arra, hogy higgyünk az emlék igazságtartalmában, akkor azt gondolhatjuk, hogy az másoknak is jó indok

lehet. Valóban, ha azt halljuk, hogy „Láttam, hogy tegnap egy róka volt a parkban”, az hihetőbbé teszi az állítást, hogy valóban egy róka járt ott, mint ha azt halljuk, hogy „Tegnap egy róka volt a parkban”; és az, hogy „Béla egyedül ment el a kocsmából”, kevésbé meggyőző állítás, mint az, hogy „Emlékszem, hogy Béla egyedül ment el a kocsmából”. De miért van ez így? Miért győzne meg egy kételkedőt egy nehezen ellenőrizhető állítás igazságáról egy másik, ugyancsak nehezen ellenőrizhető állítás (vagyis az, hogy a beszélő a saját korábbi tapasztalatáról számol be)? Az emlékezés ténye nyilván nem úgy működik indokként, mint egy tartalmi érv; sokkal inkább az állítást tevő episztemikus kompetenciájáról mond valamit. Az emlékezésére hivatkozó beszélő azt közli velünk, hogy a közölt információ saját tapasztalatából, tehát első kézből származik. Ezzel a közléssel tehát teljes felelősséget vállal az információ tartalmáért, ami kockázatos, hiszen a beszélő saját társas hitelét veszélyezteti, ha kiderül, hogy az állítás nem igaz vagy nem pontos, mert az esemény nem is történt meg, vagy nem úgy ment végbe, mint ahogy azt leírta. A kockázat sokkal kisebb, ha másodkézből származó információt adunk át („Azt hallottam, hogy Béla egyedül ment el a kocsmából”), mert ilyenkor csak azért vállalunk felelősséget, hogy valóban kaptunk ilyen információt, de a fő felelősség az információ tartalmáért továbbszáll a forrásra. A kockázat akkor is kisebb, ha egy múltbeli eseményről a forrás említése nélkül mondunk valami. Ha azt állítom, hogy „A Bastille ostromában száznál kevesebben haltak meg”, legfeljebb azt kockáztatom, hogy ha kiderülne, hogy több halott volt, akkor kevésbé fognak a francia forradalom szakértőjének tartani, talán szakmai tekintélyem is megtépződik, de személyes szavahihetőségem nem forog kockán. Az epizodikus emlékre hivatkozó állítást tehát az teszi hihetőbbé a más forrású, de hasonló tartalmú állításokkal szemben, hogy a közlő egy sajátos értéket, a társas hírnevét kínálja zálogként az állítás mellé.

Vegyük észre, hogy ez a konklúzió első látásra azt jelenti, hogy a beszélő és hallgatósága számára más tényező igazolja az emlék tartalmának az igazságát: A beszélőt az emlék autoetikus volta győzi meg arról, hogy annak tartalma igaz, a hallgatóságot viszont az, hogy a beszélő személyes felelősséget vállal az állításáért. Az intuitív emlékezetelmélet egy változata ezt az ellentmondást úgy oldhatná fel, hogy azt mondja, a második episztemikus hatás az első függvénye: a hallgatóságot azáltal győzi meg a beszélő felelősségvállalása, hogy azt annak jeleként fogja fel, hogy a beszélőben valóban autoetikus módon idéződött fel az esemény, ami viszont csak a személyes tapasztalat eredménye lehet. A mi állításunk ezzel szemben az, hogy a viszony a két episztemikus igazolás között fordított: az autoetikusban az a képességünk manifesztálódik, amely lehetővé teszi számunkra, hogy megállapítsuk, milyen állításokért vállalhatunk személyes felelősséget. Más szóval az, hogy úgy idézünk fel egy emléket, mint egy múltbeli esemény élményének újrajátszását (azaz autoetikus módon), egyszerűen azt jelzi nekünk, hogy elegendően bizonyosak vagyunk az emlékben ahhoz, hogy felelősséget vállaljunk annak tartalmáért. Az autoetikus ilyen értelmezése szép

párhuzamosságot mutat Michaelian (2012) fent említett magyarázatával, mivel az mindkét esetben annak jelzése, hogy az emlék átment egy ellenőrző folyamaton. Csakhogy míg Michaelian számára ez a folyamat a forrás azonosítását jelenti, a mi megközelítésünkben abból áll, hogy felmérjük, vállalhatjuk-e nyilvánosan a felelősséget azért az állításért, hogy az adott esemény úgy történt, ahogyan azt reprezentáljuk. Természetesen a fő tényező ennek megítélésében az, hogy mennyire vagyunk biztosak abban, hogy tanúi voltunk az eseménynek, de – mint látni fogjuk – nem az egyetlen. Michaelian (2018) helyesen mutat rá, hogy az autoonézis ilyen értelmezése azt jelenti, hogy nem csak emlékeink tartalma konstruált, hanem az a további ítéletünk is, hogy azok múltbeli személyes tapasztalatainkból származnak. Vagyis mind az esemény reprezentációja, mind metareprezentációja, amely azt egy múltbeli tapasztalatból eredezteti, a felidézés folyamán konstruálódik, és e metareprezentáció megalkotásának kritériuma az, hogy mennyire ítéli az emlékező vállalhatónak a felelősséget az emlék tartalmáért.

Azt viszont, hogy mekkora kockázatot vagyunk hajlandók vállalni egy múlt-ra vonatkozó állítás kommunikációjával, nem csak az befolyásolja, milyen bizonyosak vagyunk az esemény megtörténtében, hanem az is, mennyire fontos nekünk, hogy a hallgatóság elfogadja állításunkat. Ha egy múltra vonatkozó vélekedést jó okunk van igaznak gondolni, emlékünket úgy igazíthatjuk, hogy e vélekedést alátámassza. Ez történik azokban a vizsgálatokban, ahol a résztvevőket félrevezetik arról, mi történt egy általuk korábban átélt helyzetben, vagy akár arról, milyen véleményt nyilvánítottak ők maguk korábban (pl. Johansson–Hall–Sikström–Olsson 2005; Hall–Johansson–Strandberg 2012). Az embereknek ilyen helyzetekben jó indokuk van azt hinni, hogy a velük közölt információ helyes (például a vizsgálatvezető a jegyzeteiből olvassa fel, mi is történt), és ha az emléküket ennek az információnak az alapján egészítik és színezik ki, nem kockáztatják személyes hitelüket a hallgatóság előtt. Hangsúlyozom, hogy az ilyen vizsgálatokban a résztvevők nem hazudnak és nem a vizsgálatvezető kedvére próbálnak tenni azzal, hogy egyetértenek a téves információval, hanem valóban úgy konstruálják meg az emléküket, hogy az egyezzen azzal, amit az elmúlt eseményről időközben megtudtak. Ugyanez játszódik le akkor is, amikor bűnügyi nyomozók vagy csalafinta ügyvédek a tanú szájába adják az információt, amit hallani szeretnének tőlük. Ezek esetek azt példázzák, hogy a múltból alkotott vélekedéseink és emlékeink összeállításának nemcsak az lehet az oka, hogy vélekedéseinket emlékeinkhez igazítjuk, hanem az is, ha fordítva járunk el: emlékeinket igazítjuk vélekedéseinkhez.

Ez a konklúzió még nyilvánvalóbban helyénvaló azokban az esetekben, amikor érdekünkben áll a múlt valamilyen értelmezése. A „motivált felejtés” és a „szelektív emlékezet” jelenségei pontosan mutatják, hogy emlékeink szorosan igazodnak ahhoz, amit hinni szeretnénk a múltból, és ahhoz, milyen képet magunkról és múltbeli cselekedeteinkről alkotni kívánunk másokban. Ezek a

jelenségek általánosabban arra utalnak, hogy következtetési képességeink természetének Mercier és Sperber (2011) általi jellemzése emlékezetünkre is áll. Csakúgy, mint ahogy gondolkodásunkban általában konklúziókhöz keresünk azokat igazoló premisszákat (nem pedig premisszáinkból vezetünk le konklúziókat, ahogy azt a normatív elvárások diktálnák), emlékezetünkben sokszor emlékeink tartalmát igazítjuk a múlttól előre készen álló vélekedéseinkhez (nem pedig fordítva, ahogyan azt egy normatív emlékezetepisztemológia kívánná). És csakúgy, ahogy gondolkodásunknak ez a kifordított jellege azt a funkciót szolgálja, hogy másoknak indokokat szolgáltatassunk konklúzióink elfogadásához (Mercier–Sperber 2011), emlékezetünk konstrukciós volta is arra való, hogy elegetően alátámassza azt, amit a múlttól állítani kívánunk. Továbbá ugyanúgy, ahogy következtetéseink konklúzióinak mérsékelt józanságát a valós vagy képzelt hallgatóságunktól elvárt episztemikus éberség biztosítja, konstruált emlékeink is azért nem szakadhatnak el teljesen a valóságtól, mert tudjuk, potenciális hallgatóságunk mérlegelni fogja az emlék hihetőségét már meglévő tudása és más források alapján. Episztemikus éberségünket tehát saját emlékezetünkre is alkalmazzuk, mérlegelve, hogy hihető-e, hogy valóban az történt, amire emlékezünk. Michaeliannak (2012) tehát igaza van abban, hogy a felidézéskor megkonstruált emlékeinket kritikának vetjük alá. Abban azonban téved, hogy ez a mérlegelés azt deríti ki, hogy az emlék valóban saját tapasztalatból származik-e („forrásmonitorozás”). Szerintünk e mérlegelés kritériuma az, hihető lenne-e az emlék másoknak, és e mérlegelés eredménye lesz pozitív válasz esetén az a döntés, hogy az emlék forrása egy múltbeli tapasztalat.

Összefoglalva, epizodikus emlékeink azért hordozzák magukkal a forrásukat (azaz azért episztemikusan alátámasztottak), hogy a múlttól szóló állításainkért felelősséget vállalhassunk saját szavahihetőségünk kockázatásával. Emlékeink autoetikus jellege azt a bizonyosságot fejezi ki, hogy ezt megtehetjük, mert azok tartalma egyéni tapasztalatból származik. Ugyanakkor emlékeink tartalma sokszor azokhoz a vélekedésekhez igazodva konstruálódik, amiket alátámasztani hivatottak, és ezért az autoetikus fenomenológia becsaphat minket. Ez a magyarázat egyszerre teszi érthetővé miért konstruáltak az emlékeink (mert sokszor indokot keresünk a múlttól szóló állításainkhoz), és hogy ennek ellenére miért nem térhetnek el a valóságtól tetszőleges mértékben (mert felelősséget kell vállalnunk értük). Ez az elméleti keret tehát az epizodikus emlékeknek egy sajátosan társas jelleget tételez, hiszen azt állítja, hogy emlékeink formátumukban és tartalmukban is a kommunikálhatóság céljához és követelményeihez igazodnak attól függetlenül, hogy valóban közlésre kerülnek-e valaha. Az elméletből az is következik, hogy a metareprezentációs és autoetikus epizodikus emlékezet az emberi faj egyedi kognitív képessége (ami persze nem tagadja, hogy más formátumú eseményemlékezet más fajoknál is megjelenhessen).

Tisztában vagyok vele, hogy ez az elmélet eléggé ellentétes az emlékezetről alkotott intuícióinkkal, mert azt sugallja, hogy sokszor, amikor azt hisszük, hogy

emlékeinket idézzük fel, valójában saját magunknak konfabulálunk. Ez rendben is van, hiszen elméletünk nem ezeket az intuíciókat, hanem az epizodikus emlékezet kognitív pszichológiai kutatások által feltárt jelenségeit kívánja megmagyarázni. Az epizodikus emlékezet általunk javasolt funkcionális magyarázata ugyanakkor azt is érthetővé teszi, miért véli intuitív emlékezetelméletünk úgy, hogy a felidézett emlékek forrása egyedül a múltbeli tapasztalat. Azért, mert emlékeink csak akkor tudják a tőlük elvárt funkciót betölteni (azaz a múltból megfogalmazott állításainkat magunknak és másoknak igazolni), ha ezt az episztemikus elvárást teljesítik. Ha úgy vélnénk, hogy az emlékek csak esetlegesen tükrözhetik a múlt valóságát, embertársaink tanúságtételét csak kivételesen fogadnánk el. Igaz ugyan, hogy néha kétkedünk mások emlékezetének pontosságában, de a pontatlanságokat általában vagy rosszindulatnak (hazugság), vagy véletlen tévedésnek tulajdonítjuk, nem pedig az emlékezet szerkezeti jellemzőjének. Ennek a meggyőződésünknek a következménye az, hogy az esküdtszékek nagyobb jelentőséget tulajdonítanak a szemtanúk beszámolóinak, mint amennyire megbízhatónak mutatják a tanúvallomásokat a pszichológiai kutatások (Wells–Hasel 2007; Benton–Ross–Bradshaw–Thomas–Bradshaw 2006).

III. MIÉRT FONTOS A MÚLT?

A fenti gondolatmenet, miszerint epizodikus emlékezetünk működésének furcsaságait ezen emlékezet kommunikációs funkciója magyarázza, eddig nyitva hagyta azt a kérdést, hogy mi szükség van egyáltalán erre a funkcióra. Miért olyan fontos nekünk az, hogy másokat meg tudjunk győzni bizonyos múltbeli eseményekről szóló állítások igazságáról, és az, hogy az ilyen állításokért a szemtanúk felelősséget vállaljanak? Még általánosabban: miért érdekel minket a múlt egyáltalán, miért foglalkozunk azzal, mikor mi történt, és miért a múltból szóló történetek teszik ki egyes becslések szerint beszélgetéseink 40 százalékát (Hirst–Echterhoff 2012)? Ez a kérdés különösen élesen jelentkezik, ha kognitív mechanizmusainkat evolúciós keretben értelmezzük. Ha géneink fennmaradása a jelenben végzett és a jövőre tervezett cselekvéseinktől függ, hogyan választódhatott ki az emberi faj evolúciója során egy olyan pszichológiai mechanizmus, amely jelentős kognitív erőfeszítést fektet abba, hogy a múlt egyes eseményeit megkonstruálja és episztemikusan alátámasztott módon kommunikálja másoknak? A kérdés már maga is sejteti, hogy a válasz csak egy olyan tágabb funkció lehet, amelyben a múltbeli események bizonyos verzióinak a közösségben megosztott reprezentációja jövőbeni előnyt jelenthet az egyén számára.

A legelső válasz, ami ez embereknek eszébe jut, amikor arra a kérdésre keresik a választ, milyen haszna lehet a múlt ismeretének a jövőben, a tanulás: a múlt eseményeinek tanulságait a jövőben hasznosíthatjuk. A mentális időutazás

elméleti keretében is játszik ilyen szerepet az emlékezet: segít a jövőbeni helyzetek elképzelésében. Azonban világos, hogy ehhez a célhoz éppen nem arra van szükség, hogy a múlt bizonyos eseményeit felidézzük, mert a múlt nem ismétlődik meg. A múlt azáltal tud hozzájárulni jövőbeli cselekvéseinkhez, hogy példákat ad indukciós tanulási mechanizmusainknak, amelyek így a jövőben is használható általános ismereteket alkotnak meg. Vagyis ezeknek az indukciós mechanizmusoknak pontosan a múlt eseményeinek egyediségeitől kell megszabadulniuk ahhoz, hogy hasznosak lehessenek a jövőben. Más szóval ezt a funkciót nem az epizodikus, hanem a szemantikus emlékezet látja el. Emellett a tanulási funkció emlékezetünknek se konstruktivitását, se kommunikációhoz hangoltságát nem magyarázza meg.

Egy specifikusabban társas változata az indukciós tanulási hipotézisnek az, hogy amikor mások tulajdonságairól, hajlamairól és jelleméről alkotott általánosított ismereteinket és/vagy véleményünket másoknak továbbadjuk, akkor ezt az információt egyedi példákkal támaszthatjuk alá. Más szóval, amikor pletykálunk, a hallgatóságnak lehetővé tesszük, hogy olyan tapasztalatokkal egészítse ki a célszemélyre vonatkozó indukciós bázisát, amelyeket nem maga szerzett meg. Ebben az esetben az elbeszélte epizód az abból levont konklúziót támogatja, az első személyű elbeszélés pedig az esemény hitelességét igazolja. Itt tehát az epizodikus emlékezet és annak kommunikációja valóban hozzájárul ahhoz, hogy a pletyka elérje a célját. Ennek ellenére kételkedünk abban, hogy ez a funkció elegendő előnyt nyújt-e ahhoz, hogy egy új epizodikus emlékezeti mechanizmus létrejöttét szükségessé tegye. Kételkedésünk alapja egyrészt az, hogy általános tudásunkat egyedi események említése nélkül is tovább tudjuk adni („a szomszéd pékségben finom kiflit árulnak”; „Jancsi sóher”), másrészt pedig az, hogy ebben a funkcióban az emlékezet elsősorban a hallgatóságot, nem pedig a beszélőt (vagyis az emlékezőt) szolgálja, ami további feltételezéseket követelne meg ahhoz, hogy evolúciós oksági tényezőként lehessen értelmezni. Olyan funkcióra van tehát szükségünk, amelyből az emlékező profitálhat, ha a múlt eseményei mellett tanúskodik.

A múlt jelenhez kötésének egyik módja a múlt és jelen közötti oksági viszonyok leképezése, mégpedig nem a típus-okság (*type causality*), hanem a példány-okság (*token causality*) formájában. Ahhoz, hogy jelenbeli állapot okát egy múltbeli eseményben tételezzük, egy egyedi múltbeli epizódot kell reprezentálnunk. De milyen esetben van erre egyáltalán szükségünk? Ha hazaérve azt látjuk, hogy a házunk kéménye ledőlt, hasznos információ lehet, ha a szomszéd elmondja nekünk, hogy a kéményt az erős szél döntötte le. Ennek az információnak az egyik lehetséges haszna, hogy az oksági esemény ezen példányából (a szél ledöntötte a kéményt) egy olyan típus-oksági következtetést vonhatunk le a fizikai világra vonatkozóan, amelynek segítségével a jövőben a szélnek ellenállóbb kéményt építtethetünk. Ez haszon tehát ugyanolyan, mint az indukciós tanulás eredménye: egy általános ismeret, amelyet elraktározhatunk a szemant-

tikus emlékezetünkben, és ezután az esemény részleteit akár el is felejthetjük. Itt tehát nincs szükség epizodikus emlékezetre.

Egyes fizikai oksági eseményeknek azonban nem csak fizikai, hanem csatolt szociális következményeik is lehetnek. Amennyiben lakásbiztosításunk a szélsőséges időjárás hatásaival szemben is védi házunkat, a kémény ledőlése miatt kártérítési igényt támaszthatunk biztosítónkkal szemben. Hasonló hatása lenne annak is, ha megtudnánk, hogy kéményünket nem a szél, hanem a szomszéd építkezés daruja verte le óvatlanságból. Ezekben az esetekben egy fizikai eseménynek társas következményei (felelősségek, igények, jogok, kötelezettségek stb.) is keletkeznek, amelyek az emberek közötti viszonyokat változtatják meg valamilyen módon. Fontos észrevennünk, hogy ezek a hatások nem típus-okok, hanem példány-okok eredményei: a biztosítónak nem mondhatom, hogy az igényemet az alapozza meg, hogy a kéményeket a szél szokta leverni; kártérítés akkor jár, ha ebben az esetben valóban ez okozta a kárt. Ezért tehát az ilyen társas következmények okainak reprezentációja szükségképpen múltbeli egyedi események reprezentációját igényli.

Az emberi társadalmakban nem ritkák az olyan fizikai vagy biológiai események, amelyek fizikai és biológiai következményeik mellett jogokat és kötelezettségeket is generálnak. Ha faragok egy fakanalat, az az én tulajdonom lesz, jogom lesz azt használni és dönteni a sorsáról; ha a nagynéném meghal, örökölhetem vagyonának egy részét; ha a kutyád megöli egy tyúkomat, kártérítést várhatok tőled; ha egy gyermeket nemzek, köteles vagyok a felneveléséhez hozzájárulni. Az ilyen események sokszor emberi cselekedetek, de nem feltétlenül azok. Ami közös bennük az az, hogy társas viszonyokat hoznak létre vagy változtatnak meg: valaki tulajdonossá, apává, adóssá stb. válik, vagy éppen megszűnik az lenni. Az így keletkezett jogok és kötelezettségek nem a fizikai világ részei – nem észlelhetők közvetlenül, és ezért létezésüket csak az bizonyítja, hogy az azokat létrehozó okok valóban megtörténtek: tényleg én faragtam a fakanalat; valóban meghalt a nagynéném; a te kutyád, és nem egy róka volt a bűnös a tyúkom halálában; én termékenyítettem meg a petesejtet, amelyből a gyermek megszületett, stb. Néha az ilyen események megtörténte igazolható abból, hogy a fizikai világban is nyomokat hagynak (például a gyermek DNS-e vagy arcbéli hasonlósága árulkodhat arról, ki az apja), de amikor ez nem lehetséges, akkor csak az esemény tanúinak a beszámolója alapozhatja meg az abból következő igények jogosságát.

Mi több, jogokat és kötelezettségeket nem csak fizikai és biológiai események eredményeznek. Egy ígéret, egy egyezés, egy fogadás vagy egy házasság a felek kommunikációs aktusa révén jön létre, sokszor a fizikai világ minden változása nélkül. Ennek ellenére úgy tartjuk, hogy az ilyen aktusoknak ugyanolyan oksági hatásuk van a társas viszonyokra nézve, mint a fent említett fizikai eseményeknek: ha azt ígérem a feleségemnek, hogy este 7-re hazaérek, egy kötelezettséget vállalok, aminek teljesítésére ő joggal tarthat igényt. Ezek a jogok és kötelezettségek csak a fejünkben (és esetleg az ígéret, egyezés stb. tanúinak

a fejében) léteznek, és ezért – ha létezésükben kétség támadna – csak az azokat létrehozó eseményre való hivatkozás, azaz az esemény emlékének felidézése igazolhatja. Természetesen nem kell állandóan emlékeztetnünk embertársainkat ígéreteikre és kötelezettségeikre, de ha ezek meglétét tagadnák, legtöbbször csak a saját magunk és a tanúk epizodikus emlékezetére hivatkozhatunk.

Bizonyára éppen emiatt fejlesztettek ki a különböző társadalmak olyan módszereket, amelyek a kötelezettségek bizonyíthatóságát segítik. Az egyik ilyen eljárás nagyszámú tanú toborzása az olyan szertartásokra, mint egy házasságkötés vagy egy nagyobb tulajdoncsere egyezsége, minthogy ezek jelentős és tartós kötelezettségeket és jogokat keletkeztetnek. Egy további, történetileg újabb eljárás a kötelezettségeket vagy jogokat eredményező esemény írásos dokumentumba (szerződésbe, bizonyítványba, emlékeztetőbe, számlába stb.) foglalása, amely egy fizikai, tehát tartós korrelátumát teremti meg annak az eseménynek, aminek megtörténtét esetleg később bizonyítani kell. Érdemes észrevenni, hogy noha egyes jogok (tulajdon, státusz stb.) meglétét sokszor nyilvánosan is jelezzük mások számára (pl. cégtáblával, házassági névvel), a fent említett dokumentumok nem pusztán azt rögzítik, hogy bizonyos jogok léteznek, hanem azt hivatottak tanúsítani, hogy az események, amelyek e jogokat keletkeztették, valóban megtörténtek. A helyet és az időpontot („Kelt...”) azért kell megadni e dokumentumokon, mert ezek együttesen jelölik ki azt az epizódot, amely oksági szerepet játszott az adott jogok és kötelezettségek létrejöttében.

Persze a jogokat és kötelezettségeket eredményező események zöme nem foglaltatik dokumentumba. Jogok és kötelezettségek nem csak formális jog által keletkeznek: ígéretek, egyezségek, szívességek, tárgyak kölcsönadása, vacsorameghívások, találkozók megbeszélése és hasonló események mindennapi társas életünk szerves részét képezik. Az ilyen események mind egy kicsit módosítanak társas viszonyainkon, mert kölcsönös elvárásokat és elkötelezettségeket indukálnak. Amennyiben ezek az elvárások nem teljesülnek, mert valaki tagadja valamely kötelezettségét, sokszor csak úgy tudunk annak létezése mellett érvelni, ha az azt eredményező múltbeli eseményre hivatkozunk. Ennek pedig a módja az, hogy a tanúk felidéznek epizodikus emlékezetükből a történeteket és megpróbálják az emlék megbízhatóságáról meggyőzni a kételkedőket, beleértve a kötelezettségét tagadó egyént is. Látjuk tehát, hogy az emlékezésnek az itt vázolt funkciója szorosan kötődik egyrészt az érvelő kommunikációhoz, másrészt a felidéző egyén társas és anyagi érdekeihez. Mindez érthetővé teszi, hogy miért torzít az epizodikus emlékezés éppen olyan irányba, hogy a múlt eseményeiből levonható következtetések az emlékezőnek kedvezzenek. És ez a funkció ahhoz is adalékot szolgáltat, hogy miért töltjük beszélgetéseink jelentős részét pletykálgatással: nem (vagy nemcsak) azért, hogy mások jelleméről tájékozódjunk, hanem azért (is), hogy megtudjuk, ki milyen jogokat szerzett, ki tartozik kinek, milyen elkötelezettségei keletkeztek másoknak, stb. Ezek az információk saját társas kapcsolataink alakítását is segítik.

Tágabb kontextusból szemlélve tehát a múlt azért fontos az emberek számára, mert társas viszonyaink többségét a múlt eseményeiből eredeztetjük. Mint-hogy e társas viszonyok csak az egyedi elmékben léteznek és csak akkor képesek hatékonyan működni, ha a különböző fejekben hasonló módon vannak reprezentálva, kommunikációs összehangolásuk elengedhetetlen, ami viszont megköveteli a múltra való esetenkénti hivatkozást.

IV. EMLÉKEZET, KOMMUNIKÁCIÓ, EVOLÚCIÓ

Ebben az esszében az epizodikus emlékezet egy új elméleti megközelítését vázoltam. Az érvelést visszafelé görgetve, ez az elmélet azt állítja, hogy

- az emberek a társas viszonyokat megalapozó jogokat és kötelezettségeket egyedi események oksági hatásaiként értelmezik, és ezért
- kénytelenek a múlt bizonyos eseményeit reprezentálni és ezeket a reprezentációkat másokkal összehangolni.
- A múltról való kommunikáció tehát nem érdekmentes, ami egyszerre magyarázza, hogy miért a múltról alkotott vélekedéseinkhez alakítjuk emlékeinket, nem pedig fordítva, és hogy
- hogyan korlátozza mások elvárt episztemikus ébersége azt, hogy mennyire térhetnek el emlékeink a valóságtól.
- Minthogy a múlt eseményei a jelenben és a jövőben is befolyásolják társas viszonyainkat, a múltról szóló állítások maguk is alátámasztást igényelnek:
- a felidézés autoetikus természetű az az információt közvetíti, hogy az emlék tartalma saját múltbeli észlelésből származik, ezért felelősséget vállalhatunk érte.
- Ezt a felelősséget saját magunk és mások számára az az intuitív emlékezetelmélet garantálja, miszerint felidézett emlékeink múltbeli észlelésünk lenyomatai, ezért pontosan annyira veridikusak, mint amennyire észlelésünk az.
- Intuitív emlékezetelméletünk tehát maga is hozzájárul ahhoz, hogy epizodikus emlékezetünk betölthesse a fent vázolt funkciót.

Az, hogy ez az elmélet „funkcionális természetű”, nem azt jelenti, hogy azt próbálná megmutatni, mire használjuk emlékezetünket: az epizodikus emlékezet sok különféle célra használható. A funkcionális magyarázat a jelenség természetét, mechanizmusait, működését és furcsaságait kívánja érthetővé tenni azáltal, hogy megmutatja, hogy ezek milyen célokat szolgálhatnak. Elméletünk az epizodikus emlékezet két olyan jellemzőjét veszi célba, amelyeket se az intuitív emlékezet-elmélet, se annak ismeretelméleti megfelelői, se a ma divatos kognitív pszichológiai elméletek nem magyaráznak meg kielégítően: emlékeink (korlátozott) konstruktivitását és autoetikus természetét. Az ilyen funkcionális magyarázatok természetesen csak akkor működnek, ha létezik egy olyan ok-

sági mechanizmus, amely a funkcióhoz megteremti az azt szolgáló mechanizmusokat. Ahogy az epizodikus emlékezet más elméletei, így a mentális időutazás elmélete vagy a vélekedés-karbantartás elmélete, mi is úgy gondoljuk, hogy az emlékezet ma működő mechanizmusait az emberi faj kognitív evolúciója hozta létre. Erről az evolúciós folyamatról nem sokat tudhatunk, elméletünk azonban kínál néhány támpontot. Az epizodikus emlékezet nem tölthette be az általunk vázolt funkciót azelőtt, mielőtt kialakultak olyan társas normák, amelyek meghatározták, milyen jogok és kötelezettségek keletkeznek egyes eseményekből. A múltra való hivatkozás és a múlt eseményeinek bizonyos értelmezése melletti érvelés kifinomult nyelvi képességeket is igényel. Mindemellett intuitív emlékezetelméletünk, amely – mint láttuk – szükséges ahhoz, hogy emlékeink felidézése betölthesse az általunk javasolt funkciót, egyfajta tágabb elmeelméletet is feltételez, amely szerint a saját fejünkben, csakúgy, mint mások fejében, a valóság különböző állapotainak reprezentációi léteznek.

Az epizodikus emlékezet legtöbb filozófiai értelmezése tulajdonképpen az intuitív emlékezetelméletet kísérli meg koherenssé és ismeretelméletileg kezelhetővé tenni. Ha azonban a célunk annak megértése, hogyan is működik emlékezetünk (vagyis nem az, hogy miképp kellene működni ahhoz, hogy intuíciónknak megfeleljen), akkor jobban tesszük, ha vizsgálódásaink közben ezt az intuitív elméletet felfüggesztjük, vagy akár magát is a vizsgálat tárgyává tesszük. Ebben az esszében erre tettem kísérletet.

IRODALOM

- Bartlett, Frederic C. 1932. *Remembering: A Study in Experimental and Social Psychology*. Cambridge, Cambridge University Press. [Magyarul: Frederic C. Bartlett: *Az emlékezés. Kísérleti és szociálpszichológiai tanulmány*. Ford. Pléh Csaba. Budapest, Gondolat, 1985.]
- Benton, Tanja Rapus – David F. Ross – Emily Bradshaw – W. Neil Thomas – Gregory S. Bradshaw 2006. Eyewitness Memory is Still not Common Sense: Comparing Jurors, Judges and Law Enforcement to Eyewitness Experts. *Applied Cognitive Psychology*. 20/1. 115–129.
- Burge, Tyler 1993. Content Preservation. *The Philosophical Review*. 102/4. 457–488.
- Hall, Lars – Johansson, Petter – Strandberg, Thomas 2012. Lifting the Veil of Morality: Choice Blindness and Attitude Reversals on a Self-Transforming Survey. *PLoS ONE*. 7/9. e45457.
- Hirst, William – Echterhoff, Gerald 2012. Remembering in Conversations: The Social Sharing and Reshaping of Memories. *Annual Review of Psychology*. 63. 55-79.
- Johansson, Petter – Hall, Lars – Sikström, Sverker – Olsson, Andreas 2005. Failure to Detect Mismatches between Intention and Outcome in a Simple Decision Task. *Science*. 310. 116–119.
- Johnson, Marcia K. – Raye, Carol L. 1981. Reality Monitoring. *Psychological Review*. 88/1. 67–85.
- Király Ildikó – Oláh Kata – Csibra Gergely – Kovács Ágnes Melinda 2018. Retrospective Attribution of False Beliefs in 3-Year-Old Children. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*. 115/45. 11477–11482.

- Klein, Stanley B. – Cosmides, Leda – Tooby, John – Chance, Sarah 2002. Decisions and the Evolution of Memory: Multiple Systems, Multiple Functions. *Psychological Review*. 109/2. 306–329.
- Kornblith, Hilary 2012. *On Reflection*. Oxford University Press.
- Mahr, Johannes 2019. Remembering in Communication: A Novel Account of the Architecture and Function of Human Episodic Memory. http://www.etd.ceu.edu/2019/mahr_johannes.pdf
- Mahr, Johannes – Csibra Gergely 2018. Why Do We Remember? The Communicative Function of Episodic Memory. *Behavioral and Brain Sciences*. 41. e1.
- Mahr, Johannes – Csibra Gergely (megjelenés előtt). Witnessing, Remembering and Testifying: Why the Past is Special for Human Beings. *Perspectives on Psychological Science*.
- Mercier, Hugo – Sperber, Dan 2011. Why do Humans Reason? Arguments for an Argumentative Theory. *Behavioral and Brain Sciences*. 34/2. 57–74.
- Michaelian, Kourken 2012. Metacognition and Endorsement. *Mind & Language*. 27/3. 284–307.
- Michaelian, Kourken 2018. Autooiesis and Reconstruction in Episodic Memory: Is Remembering Systematically Misleading? *Behavioral and Brain Sciences*. 41. e22.
- Sperber, Dan – Clément, Fabrice – Heintz, Christophe – Mascaro, Olivier – Mercier, Hugo – Origg, Gloria – Wilson, Deirdre 2010. Epistemic Vigilance. *Mind & Language*. 25/4. 359–393.
- Suddendorf, Thomas – Corballis, Michael C. 2007. The Evolution of Foresight: What is Mental Time Travel, and is it Unique to Humans? *Behavioral and Brain Sciences*. 30/3. 299–313.
- Tulving, Endel 1983. *Elements of Episodic Memory*. Oxford, Clarendon Press.
- Wells, Gary L. – Hasel, Lisa E. 2007. Eyewitness Identification: Issues in Common Knowledge and Generalization. In Eugene Borgida – Susan Fiske (szerk.) *Beyond Common Sense: Psychological Science in the Courtroom*. London, Wiley-Blackwell. 159–176.